

УДК 347.78:004

Юлія Янчук,*старший викладач кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

АВТОРСЬКО-ПРАВОВА ОХОРОНА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті висвітлюється питання правової охорони програмного забезпечення як об'єкта авторського права та розглядається правова природа комп'ютерних програм. На основі аналізу чинного законодавства й узагальнення практики його застосування досліджується правове регулювання охорони авторського права на програмний складник інформаційної системи.

Ключові слова: програмне забезпечення, авторсько-правова природа програмного забезпечення, комп'ютерна програма.

Постановка проблеми. Становлення і розвиток інформаційного суспільства у світі та стрімке поширення інформаційно-комунікативних технологій трансформували і доповнили список об'єктів, що охороняються правом інтелектуальної власності.

Особливе місце серед об'єктів права інтелектуальної власності належить програмному забезпеченню, що являє собою комплекс програм (програмна складова інформаційної системи), які забезпечують реалізацію інформаційних процесів пристроями інформаційної системи (апаратна складова інформаційної системи).

Постановою Верховної Ради України № 4538-VI від 15 березня 2012 року схвалено рекомендації парламентських слухань на тему «Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрії програмного забезпечення». При цьому на обґрунтування необхідності надання рекомендацій зазначено, що на інноваційний режим галузей економіки визначальний вплив на даному етапі має індустрія інформаційних технологій (ІТ) та програмного забезпечення (ПЗ). Внесок ІТ-індустрії у світову економіку становить майже 1 трлн доларів на рік.

Важливою інтелектуальною складовою ІТ є програмні засоби. Розробка ПЗ та послуг з їх упровадження в країнах – технологічних лідерах – стала самодостатньою індустрією й суттєвим елементом відповідних національних стратегій та опинилась у центрі процесів глобалізації світової економіки [1].

Натепер індустрія програмного забезпечення є найбільш високотехнологічною й високорентабельною сферою економіки

України. Її особливість та відмінність від інших ділянок технології полягає в тому, що вона не потребує з боку держави значних капітальних вкладень та інвестицій, не вимагає великих природних ресурсів, є екологічно чистою, сприяє реалізації високого наукового, інтелектуального і технологічного потенціалу країни.

Проте у галузі законодавства необхідно навести системний лад у нормах чинних законів з інтелектуальної власності, насамперед тих, що регулюють авторське право розробників комп'ютерних програм, їхні відносини з роботодавцями, запровадити організаційно-правові механізми їх використання [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні положення щодо правової охорони програмного забезпечення досліджувались багатьма науковцями, а саме у роботах: С. А. Петренка, С. А. Дзиса, І. І. Ващинця, В. С. Дмитришина, І. А. Носова, О. М. Пастухова, В. М. Антонова та ін.

Мета роботи полягає в тому, щоб на підставі аналізу чинного законодавства й узагальнення практики його застосування дослідити правове регулювання охорони авторського права на програмне забезпечення (комп'ютерні програми) в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вперше комп'ютерна програма почала охоронятися як об'єкт авторського права у 1964 році в США, проте на глобальному рівні питання охорони комп'ютерних програм обговорювала в 1971 році Консультативна група урядових експертів ВОІВ. У 1978 р. ВОІВ схвалила «Типові положення про охорону

програмного забезпечення обчислювальних машин». Становлення національної охорони комп'ютерних програм у багатьох країнах було пов'язане з їх приєднанням до Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів, згідно з якою комп'ютерні програми належать до категорії об'єктів, які охороняються як літературні твори. Охорона комп'ютерних програм нормами авторського права на міжнародному рівні закріплена також у Договорі ВОІВ про авторське право, Директиві ЄС про правову охорону комп'ютерних програм, що була прийнята у 1991 році, та Угоді ТРІПС.

С. А. Петренко у своєму дисертаційному дослідженні вивчав питання формування системи правової охорони комп'ютерної програми на різних етапах її розвитку та виділив п'ять етапів розвитку. Зокрема, на *першому етапі* (кінець 50-х років – середина 60-х років ХХ ст.) комп'ютерні програми були невід'ємною частиною електронно-обчислювальних комплексів. *Другий етап* тривав до середини 70-х років ХХ ст. *Третій етап* (до кінця 70-х років ХХ ст.) розвитку правової охорони комп'ютерної програми характеризувався зміцненням у більшості розвинутих країн світу позицій авторського права щодо правової охорони цього об'єкта права інтелектуальної власності. Поява персональних комп'ютерів призвела до якісної зміни комп'ютерної програми та поклала початок *четвертого етапу* (80-ті роки ХХ ст.) розвитку її правової охорони. На *п'ятому етапі* (з початку 90-х років ХХ ст. і дотепер) на міжнародному рівні здійснено узагальнення законодавчої практики різних країн світу і на цій основі закріплено охорону комп'ютерних програм нормами авторського права. При цьому сучасний розвиток технологій програмування дедалі більше віддаляє комп'ютерні програми від традиційних об'єктів авторського права [2].

У вільній енциклопедії дається визначення: програмне забезпечення (програмні засоби) (*ПЗ*; англ. *software*) – сукупність програм системи обробки інформації і програмних документів, необхідних для експлуатації цих програм. Програмне забезпечення (*software*) та апаратне забезпечення (*hardware*) – це два комплементарні компоненти комп'ютера, причому межа між ними нечітка: деякі фрагменти програмного забезпечення на практиці реалізуються суто апаратною мікросхем комп'ютера, а програмне забезпечення, у свою чергу, здатне виконувати (емулювати) функції електронної апаратури. По суті, призначення програмного забезпечення полягає в керуванні як самим комп'ютером, так і іншими програмами та маніпулюванні інформацією [3].

Відповідно до статті 54 Конституції України, громадянам гарантується свобода

літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [4].

Комп'ютерні програми належать до об'єктів інтелектуальної власності відповідно до юридичних норм пункту 1 статті 420 «Об'єкти права інтелектуальної власності» Цивільного кодексу України [5].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про авторське право та суміжні права» комп'ютерна програма – набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для читування комп'ютером, які приводять його в дію для досягнення певної мети або результату (це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному або об'єктному кодах [6].

Відповідно до статті 4 договорів ВОІВ комп'ютерні програми охороняються як літературні твори в значенні статті 2 Бернської конвенції. Така охорона застосовується до комп'ютерних програм незалежно від способу чи форми їх вираження. Тобто це свідчить про охорону комп'ютерних програм, представлених у формі як вихідних текстів так і об'єктивних кодів [7, с. 12].

Відповідно до статті 18 Закону України «Про авторське та суміжні права» комп'ютерні програми охороняються як літературні твори. Така охорона поширюється на комп'ютерні програми незалежно від способу чи форми їх вираження. Проте у п. 3 ст. 8 вказано, що передбачена цим Законом правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі. Це означає, що в Україні охороняються авторським правом лише форми виразу комп'ютерних програм [6].

О. М. Пастухов зазначив дві особливості комп'ютерної програми як об'єкта охорони авторського права. По-перше, програма похідна від алгоритму, а по-друге, вона є у певному сенсі його еквівалентом. Це означає, що деякі основні риси алгоритмів властиві і програмам. Проте, на відміну від алгоритму, що являє собою послідовність логіко-математичних операцій перетворення інформації

ції, програма містить послідовність команд, що описують процес реалізації алгоритму і забезпечують керування цим процесом. Об'єктивною формою вираження програми є її запис формалізованою мовою однотипних комп'ютерів. Саме це вираження і є об'єктом охорони авторського права. Ідеї ж, покладені в основу комп'ютерної програми, навіть виражені в ній та описані нею, авторським правом не охороняються. Її захист є прерогативою іншої галузі права інтелектуальної власності – патентного права [8, ст. 34].

На сьогоднішній день практично в усьому світі прийнята авторсько-правова модель охорони комп'ютерних програм, хоча на теоретичному рівні суперечки щодо ефективності такої охорони не вщухають. З іншого боку, в багатьох країнах комп'ютерні програми також визнаються і об'єктами патентної охорони, якщо виконуються всі умови патентоспроможності (новизна, винахідницький рівень, промислова придатність). Як правило, мова йде про ті випадки, коли комп'ютерна програма є частиною технологічного процесу, технічного пристрою тощо й сумісно з ними може бути визнана об'єктом патентної охорони.

Принциповим питанням для захисту комп'ютерної програми нормами авторського права є питання її оригінальності. Адже, розробляючи програму, автор усього лише виконує у певній послідовності ряд логічних операцій. Проте прихильники авторсько-правої охорони комп'ютерних програм ґрунтуються на тому, що кожний автор використовує свій власний метод програмування, що виявляється у виборі оригінального рішення або у комбінації та сполученні елементів. Ідентичність блок-схем необов'язково призводить до ідентичності програм. Вони відрізняються одна від одної залежно від майстерності та фахової компетентності авторів [8, ст. 36].

Стаття 24 ЗУ «Про авторське право та суміжні права» дозволяє особі, яка правомірно володіє правомірно виготовленим примірником комп'ютерної програми, без згоди автора або іншої особи, яка має авторське право на цю програму, таке: внести до комп'ютерної програми зміни (модифікації) з метою забезпечення її функціонування; виготовити одну копію комп'ютерної програми за умови, що ця копія призначена тільки для архівних цілей або для заміни правомірно придбаного примірника у разі, якщо оригінал комп'ютерної програми буде втраченим, знищеним або стане непридатним для використання; декомпілювати комп'ютерну програму (перетворити її з об'єктного коду у вихідний текст) з метою одержання інформа-

ції, необхідної для досягнення її взаємодії з незалежно розробленою комп'ютерною програмою; спостерігати, вивчати, досліджувати функціонування комп'ютерної програми з метою визначення ідей і принципів, що лежать в її основі [6].

Відповідно до рекомендацій щодо вдосконалення механізму регулювання цифрового використання об'єктів авторського права та суміжних прав через мережу Інтернет, основними методами попередження випадків незаконного використання комп'ютерних програм є: 1) «використай та викинь» – виконувана програма працює під час конкретного сеансу зв'язку та стирається з оперативної пам'яті комп'ютера після його закінчення; 2) централізоване обчислення – встановлення контакту між комп'ютером користувача та сервером продавця програми, що дозволяє обчислювати кількість сеансів доступу [7, с. 69].

Однак сьогодні в Україні, згідно з дослідженням Асоціації виробників програмного забезпечення (Business Software Alliance), що охопило 32 країни, 69 відсотків користувачів комп'ютерів використовують ПЗ, отримане з нелегальних джерел. Найбільш поширені такі порушення прав на програмне забезпечення: відтворення й розповсюдження програмного забезпечення на фізичних носіях; установка «піратського» програмного забезпечення на комп'ютер, що продається; відтворення й розповсюдження програмного забезпечення через Інтернет [1].

У середньому в усіх країнах частка користувачів, які використовують ПЗ нелегально, становить 47 відсотків. В Україні 16 відсотків користувачів завжди отримують ПЗ із нелегальних джерел (купують піратські диски на ринках або завантажують програми з локальних мереж та Інтернету), а 53 відсотки вчиняють так у більшості випадків. Сьогодні 26 відсотків усіх торговельних точок в Україні, які продають програмне забезпечення для комп'ютерів, активно пропонують саме неліцензійне ПЗ [1].

Однак у статті 51 ЗУ «Про авторське право та суміжні права» вказано, що захист особистих немайнових і майнових прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав здійснюється в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством [6].

Відповідно до Рекомендацій парламентських слухань на тему: «Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрії програмного забезпечення», розвитку ІТ-технологій в нашій країні сприятиме здійснення комплексу заходів, спрямованих на використання у всіх сферах діяльності лише ліцензійного програмного забезпечення, зо-

крема вдосконалення законодавства про авторське право і суміжні права щодо використання ПЗ з урахуванням його специфіки та прийняття спеціальних законів України про охорону комп'ютерних програм і про охорону баз даних.

Висновки

В умовах стрімкого та глобального використання програмного забезпечення, що є необхідним для функціонування інформаційних систем у будь-якій сфері життя суспільства, його авторсько-правова охорона є надзвичайно важливою. Авторським правом охороняється лише форма вираження комп'ютерних програм. При її захисті має значення код, а не ідея, концепція, принципи. Авторське право поширюється як на цілу програму, так і на її частину, якщо вона може використовуватися самостійно. Авторське право на комп'ютерну програму виникає в силу факту її створення і не підлягає обов'язковій реєстрації та іншим формальностям. Але автор або інша особа, якій передали майнові авторські права, може їх зареєструвати. Реєстрація авторського права буде лише вказувати на певну дату, коли автор заявив про свої авторські права.

Проте натепер у галузі законодавства необхідно навести системний лад у нормах чинних законів з інтелектуальної власності, насамперед тих, що регулюють авторське право розробників комп'ютерних програм, їх відносини з роботодавцями, запровадити організаційно-правові механізми їх використання. Це дасть змогу знизити рівень піратства та підвищити податкові надходження до державного бюджету.

Податкова, фінансово-кредитна та інвестиційна політика держави повинна стимулювати розробку програмного забезпечення як виду діяльності. У цьому напрямі можливі такі заходи, як зниження ставки соціальних податків для підприємств – розробників програмного забезпечення, частка витрат яких

на оплату праці в собівартості продукції чи послуг перевищує 50 відсотків; звільнення від оподаткування експортних доходів від ліцензійних платежів за програмний продукт, розроблений в Україні, тощо [1]. Даний комплекс заходів та сприятлива політика держави повинні підтримувати та розвивати індустрію програмного забезпечення, оскільки саме комп'ютерні програми (комп'ютерне програмне забезпечення) в епоху інформаційної цивілізації є головним стратегічним ресурсом на національному та міжнародному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрії програмного забезпечення»: Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 42. – Ст. 548.
2. Правова охорона комп'ютерної програми як об'єкта інтелектуальної власності: шляхи розвитку: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Петренко Сергій Анатолійович; Нац. Акад. прав. наук України, НДІ інтелект. власності. – Київ, 2010. – 20 с.
3. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BD%D0%B5_%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
6. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
7. Г. О. Андрощук. Інтернет-договори Всесвітньої організації інтелектуальної власності: науково-практичний коментар / Г. О. Андрощук; Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності. – Київ, 2011.
8. Авторське право в Інтернет: навчальний посібник / О. М. Пастухов; відп. ред. О. А. Підпригора; Акад. прав. наук України, Науково-дослідний ін-т інтелект. власності. – К.: Школа, 2004. – 143 с.

В данной статье освещается вопрос правовой охраны программного обеспечения как объекта авторского права и рассматривается правовая природа компьютерных программ. На основе анализа действующего законодательства и обобщения практики его применения исследуется правовое регулирование охраны авторского права на программную составляющую информационной системы.

Ключевые слова: программное обеспечение, авторско-правовая природа программного обеспечения, компьютерная программа.

This article highlights the issue of legal protection as software copyrights and considered legal nature of computer programs. Based on analysis of current legislation and its application generalization studied legal regulation of copyright in the software component of the information system.

Key words: software, copyright and legal nature of software, computer program.